

מאמרי הגות וצפונות בפרד"ס התורה בעמק הפרשה

מאת
משה בכמה"ר עזרא בצרי

שנת התשפ"ג

פרשת מקץ

גדולת יוסף

המדרש¹ מציין את גדולתו המיוחדת של יוסף, ודורש עליו את הפסוק בשיר השירים:²

'אחת היא יונתי תמתי' - זה אברהם, שנאמר:³ 'אחד היה אברהם ויירש את הארץ'.

'אחת היא לאמה' - זה יצחק, שהיה יחיד לאמו.

'ברה היא לילדתה' - זה יעקב, שהיה ברור לילדתו שהוא צדיק.

'ראויה בנות ונאשרוה' - אלו השבטים:⁴ 'והקל נשמע בית פרעה'.

'מלכות ופילגשים ויהללוה' - זה יוסף, 'ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה',⁵

אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה!

אי אפשר למצוא בעולם אדם מיוחד כזה, שבכח תפילותיו וצדקותיו היה לצדיק יסוד עולם, עמוד העולם שהכל נשען עליו. ההצלחה והמהפך הקיצוני לא עלו לו לראש, כמו שקורה בעולם בדרך כלל לעבד כי ימלוך.⁶

הוא נשאר עניו ובטל בעיני עצמו כפי שהיה. הוא יוסף במאסרו, הוא יוסף במלכותו. שם שמים שגור תמיד על פיו, וכל הזמן משנן לו ולאחרים שהכל מאתו יתברך. המילים הראשונות שאומר לפרעה:⁷ 'בלעדי, אלהים יענה את שלום פרעה'!

חמש פעמים הוא מזכיר לפניו את שם 'אלהים', עד שאפילו פרעה נדבק ממנו, וחוזר כתוכי על דבריו, ומזכיר פעמיים את שם 'אלהים'.⁸

ראש משביר

'ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו'.⁹

הפסוק מעורר שאלה. מדוע אמר פרעה 'לכו אל יוסף' ולא 'אל צפנת פענח'? הרי פרעה בעצמו החליף את שמו של יוסף ל'צפנת פענח',¹⁰ שהרי מנהג מצרים היה שהאדונים יקראו לעבדיהם

¹ בראשית רבה ז, א.

² שיר השירים ו, ט.

³ יחזקאל לג, כד.

⁴ בראשית מה, טז.

⁵ בראשית מא, לח.

⁶ משלי ל, כב.

⁷ בראשית מא, טז.

⁸ ראה לקוטי מוהר"ן תורה ב, שכוחו הגדול של יוסף נבע מתפילותיו והצדקות שעה, וזהו 'לחם לפי הטף', מלשון הטפת מילים, לפי התפילות והצדקות - כך הוריד את השפע לעולם.

⁹ בראשית מא, נה.

¹⁰ בראשית מא, מה: 'ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח'.

שמות כרצונם, להורות כי אינם רשות ובעלי בחירה בפני עצמם,¹¹ אם כן הרי היה לו לפרעה לומר להם, 'לכו אל צפנת פענח'?

אמנם אפשר לומר שהתורה מספרת את תוכן הדברים שאמר להם פרעה, אך לא בלשונו ממש, ואינו ציטוט מלשון פרעה כפי שדיבר, אלא תוכן הדברים שאמר להם, ובאמת הוא אמר להם, לכו אל צפנת פענח.

אולם יתכן שפרעה בעצמו אמר להם ללכת ליוסף, והשתמש בשם 'יוסף' דוקא, בגלל שיוסף דרש מהם למול,¹² וכמו שמתואר במדרש:¹³

כיון שחזק הרעב בארץ, נתקבצו המצרים ובאו אצל יוסף.

אמרו לו: תנה לנו לחם!

אמר להם: אלהי, אינו זן את הערלים, לכו ומולו את עצמכם ואתן לכם.

הלכו אצל פרעה, והיו צועקים ובוכים לפניו, שנאמר: 'ותרעב כל ארץ מצרים'.

אמר: 'לכו אל יוסף, אשר יאמר לכם תעשו'.

אמרו לו: הלכנו אצלו, מדבר אלינו דברים רקים, ואומר מולו את עצמכם.

אמר להם: שוטים! לא כך אמרתי לכם מתחלה, עבדוהו וקנו לעצמכם תבואה, וכי לא היה קורא לכם כל אותן השנים שני השבע וצוה לכם: היו יודעים שרעב בא! אתם פשעתם בנפשותיכם, מפני מה לא הנחתם בביתכם תבואה של שנים ושלוש וארבע שנים?

אמרו לו: כל תבואה שהיה בבתינו הרקיבה.

אמר להם: לא נשתייר לכם קמח מאתמול?

אמרו לו: אף פת שהיה בסל הרקיב.

אמר להם: 'לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו'. אמר להם: אם גוזר על התבואה ונרקבת, שמא יגזור עלינו ויהרגנו! אמר להם:¹⁴ לכו אל יוסף, אם יאמר לכם חתכו מבשרכם, שמעו לו, שנאמר: 'אשר יאמר לכם תעשו'.

וכתב ה'עקידת יצחק':¹⁵ כי בתחילת הרעב היה רעב בכל הארצות הקרובות למצרים, ובכל ארץ מצרים היה לחם מאשר אצרו עם הארץ בשני השבע. אמנם כשהוציאוהו מכל הארצות אשר סביבותיהם, מיד 'ותרעב כל ארץ מצרים'. כלומר, שהרגישו עקת רעבון ממשמשת ובאה עליהם, מרוב השיירות שהיו מוציאות הלחם מכל עיר ועיר, עד שצעק העם אל פרעה ללָחֵם, כלומר, לתקון הלחם, כי יצעקו אליו שיצוה להוציא כרוז בכל המלכות שלא יוציאו הלחם מארצם.

כמה טעמים לכוונת יוסף למול את המצריים

¹¹ רבי צדוק הכהן מלובלין ב'צדקת הצדיק' קפד. הבאתי דבריו ב'שם ונשמה' בתחילת הספר.

¹² בראשית רבה צ, ו.

¹³ בראשית רבה צא, ה.

¹⁴ יתכן ששלוש פעמים נזכר כאן 'אמר להם', כי היה צריך להשיב לכל החרפות שדברו כנגד יוסף. ראה ילקוט שמעוני כאן.

¹⁵ שער כט.

יש להבין מה רצה יוסף להרויח בכך שכולם ימולו. הרי לא היתה לו כוונה לנצל את מעמדו ולחייבם בגיור, שהרי אין מכריחים גר להתגייר.

יש אומרים,¹⁶ שלא יהיו ישראל בזויין בעיניהם וקורין אותם אומה של בעלי מומין.

ועוד, מתוך שהם עצמן מהולין לא יבואו לגזור על המילה.

ומבואר עוד במפרשים, שהיה זה לתועלת המצרים, שהפרנסה ושפע המזון נקראים בשם 'חק' כמו שכתוב: 'ואכלו את חקם',¹⁷ והברית נקראת 'חק' כמו שאומרים בברכת המילה: 'וחק בשארו שם'.¹⁸

ופירש מהר"ל,¹⁹ שכאשר ראה יוסף כי תבואתם הרקיבה, ותבואתו לא הרקיבה, אז ידע יוסף כי שלהם נרקבת מחמת שערלים היו, כי המילה היא הברית,²⁰ ותרגום 'ברית' - 'קיימא', ומי שאין לו הקיום הזה, שאין לו המילה, נרקבת לו התבואה.

והטעם, כי כל דבר שנברא עם האדם ראוי להתקיים חוץ מן הערלה, שהרי אמרה תורה להסיר אותה, ולכך בעל הערלה דבק בדבר שאין לו קיום, ולכך היתה תבואתו נרקבת. והבין יוסף שרצון ה' היה שיהיו נימולים, ולכן הכריחם על כך.

ועוד, כי לא היו ראויים להתפרנס מיוסף הצדיק, אשר שמר הברית ולא בא על הגויה, כי אם על ידי המילה, ואז היו ראויים להיות מתפרנסים על ידי יוסף המשביר בזכות המילה.

והוסיף ה'כלי יקר', שמצינו שהערלה נקראת 'חרפה', כמו שכתוב:²¹ 'כי חרפה היא לנו לתת אחותנו לאיש אשר לו ערלה', והרעב נקרא גם כן 'חרפה', שנאמר:²² 'ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים', על כן חשב שבהסרת חרפת הערלה תוסר מהם חרפת הרעב. ועוד, כי המצרים היו שטופי זימה, ולא יוכלו לשמר התבואה כראוי שלא תרקיב. אך יוסף שהוא צדיק יסוד עולם, השומר את בריתו, ממנו מתברכים וניזונים כל האומות. יוסף הוא המשביר.²³

יסוד זה מחדד השם משמואל':²⁴ ביתר הדגשה, שלכאורה אינו מובן, שזה נראה גרעון חס ושלום בכבוד ה', שלכל העולם שהם ערלים, יש זן ומפרנס זולתו, והוא אינו זן אלא מולים?

¹⁶ ראה 'עץ יוסף' בבראשית רבה שם.

¹⁷ בראשית מז, כב. ובמסכת ביצה דף טז, א: 'כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב'. מהיכן משמע שחק זה לשון של מזון הוא, שכתוב: 'ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה'. מר זוטרא אמר מכאן: 'הטריפני לחם חקי'.

¹⁸ תוספתא ברכות ו, יז.

¹⁹ גור אריה על בראשית מא, נה.

²⁰ לעיל יז, יא.

²¹ בראשית לד יד.

²² יחזקאל לו, ל.

²³ כלי יקר על בראשית מא, נה:

כי הסרת הערלה היא הסרת מותרות הדמים המסכבים העיפוש, ורקיבת התבואה באה גם כן מצד המותרות והפסולת שבתבואה הגורם הריקוב והעיפוש, וזכות ברית המילה הועיל גם לנח שנאמר (בראשית ו, יח): 'והקימותי את בריתי אתך', פירש רש"י על התבואה והפירות של ירקבו, וכן השיב להם יוסף שימולו, על מה שאמרו אספנו תבואה והרקיבה, וזו מדה כנגד מדה, שאם האדם מסיר מתוכו הפסולת שבו, גם ה' יתן הטוב ויסיר הפסולת שבתוך התבואה ממש, שאי אפשר לאדם להסירו.

ורז"ל אמרו (סוטה ד, ב): כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא, שנאמר (משלי ו, כו): 'כי בעד אשה זונה עד ככר לחם', כי הבעל ארמית – נמשכת (טומאת) ערלתו. ועוד שהמילה תיקון האבר שלא ירבה במשגל, והמצרים היו שטופי זימה, על כן היו צריכין תיקון זה בשנת הרעב, ומטעם זה נאמר ביוסף (בראשית מט, כד): 'ותשב באיתן קשתו', שכבש יצרו באשת פוטיפר, על כן 'משם רועה אבן ישראל', כי זכה משם שתבואתו לא הרקיבה והיה רועה וזן אבן ישראל.

²⁴ פרשת ויגש - שנת תרע"ב.

אבל הפירוש הוא, שהשפעת כל העולם אף שהיא מהשם יתברך, מכל מקום הולכת דרך שר הארץ שהוא מקבל השפע עבור אומתו, ועיין שערי אורה,²⁵ וההשפעה שהיתה במצרים לא היתה כלל דרך השם יתברך באמצעות יוסף צדיק יסוד עולם שומר הברית, על כן צריכין להיות מולים. עד כאן דבריו.

נמצא שיש כאן שתי סיבות שימולו, האחת כדי שלא תהיה הפרעה לירידת השפע דרכו, והשנית כדי שישמר השפע ויתקיים. כי בדרך הטבע היו אמורים לסבול חרפת רעב כמו שחלם פרעה, וידע יוסף שפה צריך זכות מיוחדת להשפיע בר ומזון שלא כדרך הטבע, ואכן כל האוצרות שכנס לא כלו עד יום מותו.²⁶

וזהו שרמז להם פרעה באומרו 'לכו אל יוסף' – אל מידתו של יוסף, שהוא מלשון הוספה וקיום, כדי שהתבואה תעמוד ותשמר, ולכן הזכיר דוקא את שמו המקורי הרומז למידת היסוד, שהרי יוסף בגימטריה שש פעמים שם הוי"ה ברוך הוא,²⁷ ששומר ברית קודש.²⁸

עוד טעם ביאר רבנו האריז"ל:²⁹ שאותם מאה שלושים שנה, שהיו קודם שנולד משה, היה להביא אותם ניצוצות של נשמות קדושות, שהוציא אדם הראשון על ידי הוצאת קרי לבטלה, ובתחילה באו בגופות אנשי דור המבול, והיו משחיתים זרעם על הארץ, כפי שורשם ממקום שנמשכו, וחזרו להתגלגל בדור הפלגה וכו', ועתה חזרו להתגלגל בדור ההוא, באותם המצריים.

וידע יוסף ברוח הקדש, כי הם בחינת ניצוצות הנזכרות, שבאו על ידי השחתת הזרע, ולכן גזר עליהם מצות המילה, לתקן קצת עון שורשם הראשון, שבאו על ידי פגם אות ברית קודש. ואחר שנמולו, התחילו ליתקן קצת, ונתגלגלו בדור האחר בבני ישראל, באותם מאה ושלושים שנה, ונגזר עליהם עבודה קשה, לתקנם וללכנם ולצרפם, ובפרט לתקן עון דור הפלגה, בבנין המגדל בחומר ובלבנים.

והיכן יש לנו רמז מהכתוב שביקש מהם למול?

כתב רבינו אפרים, שסופי תיבות המילים: 'לכל מצרים לכו אל' – למול. עוד כותבים גדולי חכמי אשכנז הראשונים, הרוקח, רבינו אפרים ו'בעל הטורים':³⁰ 'לכם תעשו' - בגימטריה המילה תעשו, שצוה אותם למול.

²⁵ שערי אורה - השער החמישי - הספירה השישית:

ובאותו הזמן של הפלגה נתייחדה כל אומה ואומה לשר שלה, כאומרו: 'עם שר פרס ואני יוצא והנה שר יון בא' (דניאל י, כ). ובאותו הזמן לקח כל שר חלקו מן הארץ ומן האומות, והשם יתברך לקח חלקו: מן הארץ - ירושלים, ומבני האדם - את ישראל, כאמרו: 'בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם' (דברים לב, ח), ואומר 'כי חלק ה' עמו'. וכן כתב עוד בראש ספרו 'שערי צדק' - השער הראשון: 'זה השער לה' צדיקים יבאו בו'. דע, כי ה' יתברך בחר בישראל כשהבדיל כל לשונות בדור הפלגה איש ללשונו למשפחותיהם לגויהם, ונתן לכל אומה ואומה שר ומושל עליהם, ונתן גם כן לכל אומה חלקה מן הארץ, ובדרך זה נתייחדו הגוים והארצות כל אחד לשר ידוע, ועל זה נאמר: 'מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם איש ללשונו למשפחותם בגויהם', וזהו סוד ענין הפלגה, ונשאר כל שבעים אומות מסורות ביד שבעים שרים למעלה, ואותם שבעים שרים סוכבים חוץ לכסא הכבוד, והם הנקראים סוד הקליפות, ובהם נאחזות סוד הערלה.

²⁶ פירוש מהרז"ו, ובשם פרקי דרבי אליעזר פרק טל.

²⁷ ראה ליקוטי תורה וירא.

²⁸ ראה 'עוד יוסף חי' דרושים שמות, על הפסוק (שמות א, ה) 'ויוסף היה במצרים', שהיה בהוייתו שהייתה לו מקודם מעת שנולד, שהיה אחוז ביסוד העליון הנקרא בשם יוסף, על שם קנ"ו אורות שיש לו שהם כמנין יוס"ף, והייתה זו היתה גם בהיותו במצרים שהיא ערות הארץ.

²⁹ שער הפסוקים.

³⁰ על בראשית מא, נה.

ואפשר להוסיף עוד רמז, שהמילים שאמר: 'לכו אלי' - בגימטריה במילה. וגם תיבת 'לכו' מתפרשת במובן ל-כ"ו. שהמילה היא חותם אות ברית קודש, כרמוז בפסוק:³¹ 'מי יעלה לנו השמימה' ראשית תיבות מילה וסופי תיבות שם הוי"ה ברוך הוא.³²

ויומתק עם מה שפירש ה'שפתי חכמים', שלכן כתוב בלשון: 'אשר יאמר' ולא לשון: 'אשר יצוה', כי מצינו לגבי ברית מילה לשון אמירה:³³ 'שֶׁשׁ אָנֹכִי עַל אִמְרָתְךָ'.

מעשה מובן שאת השם 'צפנת פענח' קרא פרעה ליוסף כדי לבטא את מה שיוסף פענח את צפונות חלומו, אך עתה היה צורך לכך שתהיה לתבואה תוספת וקיום, וזה יכול להיות רק בזכות שמו 'יוסף' המבטא את מהותו כשומר ונוטר, שאינו מבזבז לריק יגיעו, ותכונתו לאוסף ולהוסיף קיום וחיים.

סולל הדרך לכל ישראל

מן השמים כוונו שיוסף יגיע למצרים לפני בני ישראל, והשידוך שלו, אסנת, עוד הגיעה לשם לפניו,³⁴ כי היתה בכך מטרה להכשיר את הקרקע לקראת בואם של בני ישראל למצרים, והיה קושי גדול להורידם מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, מראש הגג לבור עמוק, לערות הארץ, והיה צורך בהליך זיכוך מקדים לפני בואם.

וכן אמרו במדרש,³⁵ יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה, ונגדרו ישראל בזכותו. ונטל כבד זה לקח יוסף על שכמו, וכל תקופת היותו שם נחשבה במנין שנות הגלות, כאלו כל ישראל שם.

גם לאחר שירדו, במשך כל ימי שהותם שם, אפילו לאחר פטירתו, היו עצמות יוסף אתם לשומרם בקדושה, לבל יפגעו המצרים בבנותיהם, ועלו עמהם משם.³⁶

נסיונותיו של יוסף היו מלחמה תמידית לא רק עם אדונתו, אלא בכל תקופת היותו שם, 'יוסף היה רואה בכל יום בנות מלכים, פעמים מקושטות, פעמים מבוסמות, פעמים ערומות ולא רצה'.³⁷ גם לאחר שכבר היה בבית הסוהר, המשכיכה אשת פוטיפר לבוא אליו ולשכנעו עם הבטחה שישתחרר.³⁸

הדרך שלו בהתגברות היתה בדבקות המחשבה בקדוש ברוך הוא, וברצון הוריו וצפיותו ממנו. לכן כאשר הצליח להתגבר, בראותו את דמות דיוקנו של אביו ואמו,³⁹ אין לראות זאת כחולשה

³¹ דברים ל, יב.

³² תיקוני זוהר קלא, א.

³³ תהלים קיט, קסב.

³⁴ תרגום יונתן על בראשית מא, מה: 'וקרא פרעה שמיה דיוסף גברא דטמירן מפרסם ויהב ליה ית אסנת דילידת דינה לשכם ורבייתה איתת פוטיפרע רבא דטניס לאינתו'. ובפירוש בעלי התוספות על בראשית לד, א: לראות בבנות הארץ. אל תיקרי לראות אלא ליראות. ועל זה אמר 'וסמך ידו אל הקיר ונשכו הנחש' - זה יעקב, שהיתה בתו יושבת אהלים, הביא שתיים מבנות הארץ להיות משחקים בתופים ובמחולות חוצה לו, ויצאה דינה לראותם ולהראות להם, ובא שכם וחטפה ושכב עמה וילדה בת. ויאמרו אחיה להורגה פן יאמרו באהל רחל זנתה. מה עשה יעקב, כתב לה שם הקדש על טס של זהב ותלה לה בצוארה, והשליכה תחת הסנה, ובא מיכאל והורידה למצרים בבית פוטיפרע, שהיתה אשתו עקרה, וגדלה בביתו, והשיאה ליוסף אחי אמה, ועל שם שהשליכה תחת הסנה נקראת אסנת. ועיין עוד 'שם ונשמה' עמוד רסט.

³⁵ ויקרא רבה לב, ה.

³⁶ ראה זוהר בשלח מו, א.

³⁷ ילקוט שמעוני בראשית - פרק לט - המשך רמז קמה.

³⁸ תנחומא וישב ט.

³⁹ בראשית רבה פז, וילקו"ש רמז קמו.

שכאלו מצדו כבר נתרצה לדבר, וכח אחר מנעו. אלא יש להבין שכיוון את מחשבתו לכך, וקיים: ⁴⁰ 'שְׁוִיתִי ה' לְנִגְדֵי תְּמִיד - כִּי מִימֵנִי בַל אָמוּט'.

בהעמקת מחשבתו ראה כאלו הקדוש ברוך הוא, אביו ואמו, באים אליו ומזהירים אותו מה עלול להפסיד אם ינע. ובדרך שאדם רוצה לילך, מסייעין אותו. ⁴¹

אות א' – רומזת ליוסף

'וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אַבְל אֲשֶׁמִים אֲנַחְנוּ'. ⁴²

פסוק זה הוא יוצא דופן, שבו האות א' מופיעה בו ברצף שש פעמים בתחילת המילה.

כתב רבנו אפרים: 'אלו ששה אלפי"ן כנגד ארבע בני השפחות שאהבו אותו, וראובן ובנימין'.

בכל התנ"ך יש רק שני פסוקים שבהם האות א' מופיעה ברצף בראש מילה שש פעמים. שבע פעמים אין כלל. ⁴³

בפרשתנו, ובפרשת שמות בפסוק: ⁴⁴ 'וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב'. שם ההתגלות הראשונה של הבורא למשה מתוך הסנה, שהיתה מעין מעמד הר סיני, וכפי לשון הפתיחה 'אנכי', ויש שם הרבה לשונות ורמזים לכך. ⁴⁵ ופסוק זה מבטא את אחדותו המוחלטת של הבורא שאין בו שום שינוי ותמורה כלל, ולכן בולטת כאן האות א' המורה על אחדות גמורה.

ומכאן אנו למדים שכתבת האות א' בראש פסוק ברצף מורה על אחדות.

ונראה שהטעם לכך בפסוק שבפרשתנו הוא משום תיקון האחוה. האות א' מסמלת כאמור אחדות הבאה לידי ביטוי בחזרתם בתשובה ממה שעשו, וכפי שמוכע במילים 'איש אל אחיו', בדומה לנאמר בכרוכים: ⁴⁶ 'וּפְנִיָהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו אֶל הַפְּפֹרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֹבִים'.

כך היו נראים הכרוכים כשישראל עושים רצונו של מקום, באהבה ובאחדות אחת.

הזוהר ⁴⁷ מוסיף ומבאר מדוע בתחילה כתובה המילה 'נחנו' ללא האות א', ומיד בהמשך וכן אחר כך כתוב 'אנחנו'. שבתחילה הם מדברים על עצמם בלי שיוסף כלול עמהם, וחסרה להם האות א' שהיא בסוד אות הברית, ואחר כך כשיוסף כלול עמם הם אומרים 'אנחנו' בתוספת א'.

⁴⁰ תהלים טז, ח.

⁴¹ יומא לט, א: 'והתקדשתם והייתם קדשים' - אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה - מקדשין אותו לעולם הבא. וכן במכות י, ב: אמר רבי אלעזר: מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים, בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. מן התורה שכתוב: 'לא תלך עמהם', וכתוב: 'קום לך אתם'. מן הנביאים שכתוב: 'אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך', מן הכתובים, שכתוב: שאם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן'.

⁴² בראשית מב, כא.

⁴³ כי הא' מורכבת מהאות ו' ושני יודין. ושני יודין עם הו' הוא שם הוי"ה. גם כידוע, שש הוא מספר שלם.

⁴⁴ שמות ג, ו-ז.

⁴⁵ ראה צרור המור שם. ויש גם רמז לפסוק הראשון בתורה שבו מופיעה האות א' שש פעמים. כמו שכתב בעל הטורים שם.

⁴⁶ שמות כה, כ.

⁴⁷ ויגש ר, א.

ולכן כתוב: ⁴⁸ 'וַיִּרְדּוּ אֲחֵי יוֹסֵף עִשְׂרָה לְשָׁבַר בְּרַם מִמִּצְרַיִם'. וכמו שפירש רש"י: ולא כתב 'בני יעקב', מלמד שהיו מתחרטים במכירתו, ונתנו לבם להתנהג עמו באחזה, ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם.

וכתב הרב 'צרוור המור': ⁴⁹

"שמע ישראל - מלשון הבנה. כמו 'כי שומע יוסף'. רצה להודיעם ולהבינם שכמו שהשם אחד, כן ראוי להם שיהיו לאחדים בידו, ויהיו גוי אחד בארץ בלי פירוד וחילוק. ולא יהיה לבם חלוק על המקום. וזהו 'שמע ישראל' - יש לך להבין ולהשכיל כי 'ה' אחד' - בלי חילוק ופירוד. ולכן 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך' - ולא בחצי לבבך... כי הייחוד סוד כל התורה כולה".

ואגב כך, כארבע מאות פעמים מופיעה תיבת 'אנכי' במקרא, ושלוש פעמים בלבד בצורה כפולה 'אנכי אנכי', ובשלושתם מדובר בה' המגלה כלפינו אהבה ללא גבול, ושלושתם מופיעים בישיעה: ⁵⁰

"אֲנֹכִי אֲנֹכִי ה' וְאֵין מִבְּלַעְדֵי מוֹשִׁיעַ. אֲנֹכִי הַגִּדְתִּי...".

"אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מִחָה פֶּשַׁעֶיךָ לְמַעַנִי וְחִטָּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר". ⁵¹

"אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מְנַחֵמְכֶם מִי אֵת וְתִירָאֵי מֵאֲנוּשׁ יְמוֹת וּמִכֵּן אָדָם חָצִיר יִנְתָּן". ⁵²

ישנן עוד שתי מקומות בתורה בהם מופיעה הא' ברצף בראש מילה חמש פעמים. שניהם בחומש שמות.

האחד בפסוק בשירת הים: ⁵³

"אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אֲשִׁיג אַחְלֶק שְׁלַל תִּמְלְאֵמוּ נִפְשֵׁי אַרְיֵק חֲרָבִי תוֹרִישְׁמוּ יָדַי".

והשני בפרשת משפטים, בפסוק: ⁵⁴

"וְאָם אָמַר יֹאמֵר הָעֶבֶד אֶהְבֵּתִי אֵת אֲדֹנָי אֵת אִשְׁתִּי וְאֵת בְּנֵי לֹא אֵצֵא חִפְשִׁי".

וההסבר לכך הוא שבפסוק הראשון האויב מתאחד כנגד ישראל, ואומר ביומרה, ארדוף, אשיג, אחלק... ומנסה ליצור פירוד בין עם ישראל לבוראו ולא עולה בידו. ובפסוק השני, העבד מבקש אחדות עם אדוניו ועם אשתו שלא להפרד מהם.

האמת צפה

מתשובת האחים על מה שעוללו ליוסף יש לקח עצום לדורות.

⁴⁸ בראשית מב, ג.

⁴⁹ פרשת ואתחנן.

⁵⁰ מג, יא. ובפסוק יב שוב מופיעה תיבת אנכי.

⁵¹ מג, כה.

⁵² נא, יב.

⁵³ שמות טו, ט.

⁵⁴ שמות כא, ה.

לפעמים נדמה לאדם שמישהו שונאו ועל כן רודפו ומבקש רעתו. לימים מתברר שמי שחשב עליו ששונאו בעצם אוהבו ודורש שלומו וטובתו, וברודפו אחריו הריהו מזיק לעצמו שכן חייו תלויים בו, ובעצם ביקש לכרות את הענף שעליו יושב.

אפשר לחיות בטעויות נוראיות במשך שנים ואף עשרות שנים, ויום אחד מתברר שלא די בכך שחי באשליה נוראה ששונאים אותו ומתברר שלא שנאו אותו כלל, אלא כל קיומו תלוי באותו אדם ששנאו והוא חייב לו את חייו, שכן באמת הוא מצילו ואיש חסדו הדורש שלומו וטובתו כל הימים, והרי אם היה מצליח לקעקעו, הרי שהיה יורה על עצמו, והוא היה המפסיד הראשי בכך!

מדהים לראות מה שקרה כאן, מה חשבו האחים על יוסף ומה התברר לבסוף, ולא די בכך אלא שהיה גם חלום נבואי שקדם לכך והכתובת היתה על הקיר.

מה עצמו רגשות ומה כוחה שנאה שמעוורת עיני האדם ורואה את ההיפך המוחלט מן המציאות ופועל נגד עצמו בטעות ושגיאה נוראה.

הכוונה האמיתית של ראובן

וַיַּעַן רְאוּבֵן אֶת־ה' לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אֵל תַּחֲטְאוּ בְיָדִי וְלֹא שָׁמַעְתֶּם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ.⁵⁵

מה רצה ראובן להרויח במילים אלו? ומה היתה טענתו כלפם?

ביאר הספורנו שכך אמר להם, הלווא אמרתי לכם שהוא רק ילד שאינו פועל לתכלית מכוונת, ולא היתה לו כל כונה להמיתכם, ואין החטא הנדרש עתה האכזריות בלבד, כאשר חשבתם, אלא גם דמו הנה נדרש - גם דמו שחטאתם לשפוך דם נקי, שלא היה בן מות כאשר חשבתם, והנה בלי ספק מת בעבדותו.

יש לשים לב לתופעה מיוחדת בפסוק זה, שיש בו הופעת התיבה אמת פעמיים בדילוג אות אחת, במילים: 'הלווא אמרתי', ושוב במילים: 'ולא שמעתם'. גם המילה 'אתם' כתובה חסר, ו'אתם' אותיות 'אמת'.

וכן המילה 'הלווא' כתובה כאן בצורה מלאה עם ו',⁵⁶ ובחילוף אותיות - 'אלוה'. ואפשר לפרש שכוונת ראובן לומר להם, הלווא ה' אלקים אמת, ויש לכם לשוות אלוה נגד עיניכם, הרואה צפונות לבבכם, ויודע האמת, ולא יעבור על כך.⁵⁷

'אערבנו מידי תבקשנו' – ראשי תיבות אמת

כשבקשו השבטים מיעקב אבינו לשלח אתם את בנימין ולא אבה לשלחו, ניסה ראובן לשכנעו בטענה שלא התקבלה, ויעקב אפילו לא חש להשיבו דבר. אולם יהודה הצליח לשכנעו, ונראה מה היה מיוחד בדבריו ששכנעו את יעקב להסכים עמו.

⁵⁵ בראשית מב, כב.

⁵⁶ ראה רבנו אפרים שכתב: תיבת 'הלווא' מלא ו', כנגד ו' דברים שאמר להצילו, 'לא נכנו נפש', 'אל תשפכו דם', 'השליכו', 'ויד אל תשלחו', 'למען הציל אותו', 'להשיבו'.

⁵⁷ וראה עוד בפירוש היכל הברכה. ועיין עוד ב'אור החיים'.

כשרוצים לשכנע אדם בדבר מסויים צריך להכנס לראשו כדי לדעת מה יכול לשכנעו, וההצלחה בשכנוע היא בעיקר כשנותנים לאדם דוגמה ממעשיו הוא מה שנהג בעצמו בדבר דומה.

נראה כי יהודה השכיל לבחור בלשון קולעת ומכוונת בדיוק באותו מטבע לשון שהשתמש בו אביו בדברו עם לבן: ⁵⁸ 'אַנְכִי אֶחְטָנָה מִיָּדִי תִּבְקָשְׁנָה'. ואמר: ⁵⁹ 'אַנְכִי אֶעְרְכְּנֶנּוּ מִיָּדִי תִּבְקָשְׁנוּ'. ובהזכירו טיעון שהשתמש בו אביו בדרך של קבלת אחריות, עם ערבון על כך, ובאותו סגנון לשון, עם אותם המילים 'אנכי' ו'מיד', בזה הצליח לשכנע את אביו.

הדברים מקבלים משנה תוקף כשמתברר שיש כאן ראשי תיבות אמת בדברי שניהם.

גם הסופי תיבות בדברי יהודה הם: וי"ו, וכידוע, האות ו' היא אות האמת.⁶⁰ ואצל יעקב הסופי תיבות הם: הי"ה. כלומר שכן היה, שלעולם לא נמצאה טריפה אצלו. וכך הוחזק תמיד שהיה.⁶¹

יתירה מזו, תיבת 'אנכי' מסמלת את השכינה,⁶² ויעקב היה אחראי על צאן לבן, כפי שכבר נתבאר שהיו מגולגלים בהם נשמות בני ישראל, וכמו שהוא היה ערב עליהם, כך יהודה שהוא מלך ערב על כל ישראל.⁶³

תחילת דינו של האדם

וַיֹּאמְרוּ עַל דְּבַר הַפֶּסֶף הַשֵּׁב בְּאִמְתָּחַתֵּינוּ בְּתַחֲלָה אֲנַחְנוּ מוֹבָאִים.⁶⁴

ידוע משם הגר"א,⁶⁵ שיש כאן רמז נאה, למה שאמרו,⁶⁶ בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה? וזהו בתחילת דינו של האדם.

והרמז על כך בפסוק:⁶⁷ וַיֹּאמְרוּ עַל דְּבַר הַפֶּסֶף הַשֵּׁב בְּאִמְתָּחַתֵּינוּ בְּתַחֲלָה אֲנַחְנוּ מוֹבָאִים. תחילת הכל – דבר הכסף. ודברי פי חכם חן.

מנין הפסוקים, המילים והאותיות, וריבוי הווין

פרשת מקץ היא הפרשה העשירית בתורה.

מנין הפסוקים קמו,⁶⁸ והסימן: אמציה או יחזקיהו. וכן המילים מסוף הפרשה: 'יהי"ה ל"י עב"ד'.

⁵⁸ בראשית לא, לט.

⁵⁹ בראשית מג, ט.

⁶⁰ זוהר ויקרא ב, א.

⁶¹ הוספת חתני היקר הרב משה בצלאל עזרא שליט"א.

⁶² כמו שכתוב: 'עמו אנכי בצרה', וראה זוהר שמות טז, א.

⁶³ ראה שפת אמת פרשת ויגש.

⁶⁴ בראשית מג, יח.

⁶⁵ לא מצאתי בקול אליהו.

⁶⁶ שבת לא, א. וע"ש בתוספות.

⁶⁷ בראשית מג, יח.

⁶⁸ יש אומרים קמז, וצריך עיון מדוע.

הפרשה נכתבת ב-255 שורות בספר תורה, כמנין הנ"ר,⁶⁹ וכמנין 'רנה', כמו שנאמר: ⁷⁰ 'בְּטוֹב צִדִּיקִים תִּעֲלֶיךָ קִרְיָהּ וּבְאֶבֶד רְשָׁעִים רִנָּה'.

יש בה פרשה פתוחה אחת בלבד, כמו פרשת ויצא בלבד. אין בה פרשיות סתומות כלל, וגם אין בה שום מצוה.

יש אומרים שפרשת מקץ היא השלישית בגדלה במספר המילים, 2022 תיבות, ויש מנו יותר כבהמשך. פרשת מקץ היא הפרשה היחידה בתורה שצויין בה מספר התיבות, שהן אלפיים עשרים וחמש. והסיבה היא כנראה בהמשך, משום שאת פרשת מקץ תמיד יקראו בימי חנוכה. ו"נר" הוא בגימטריה 250, 250 כפול 8 ימים הרי אלפיים, ועוד 25 רמז לכ"ה כסלו שחל בו חג החנוכה.

הפרשה נחשבת כשניה בגדלה במספר האותיות: 7914 אותיות, אמנם לפי מה שספרנו התקבלה התוצאה 7921 וצריך עיון.

כאמור, בפרשה קמ"ו פסוקים, וכולה פרשה סתומה לרמז על סמיות העינים, בהתקוממות והתגעשות האחים שקמו על יוסף.

כמו בפרשה הקודמת, פרשת 'וישב', יש בה הרבה ווין, אם כי לא באותה מידה, אולם למעט עשרים פסוקים הפותחים באות אחרת, כולם מתחילים באות ו'. הדבר נראה כמסמל את המשך הצרות, השוד והשבר אליו נקלעו בני יעקב.⁷¹

והיה עוד מי שצוח 'וי'.

כששיגר פרעה להוציא את יוסף מן הבור, היה אדוניו מצר עליו וקורא: אוי לי שאבד אותה ברכה. משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה לו ביכר של דגים, בכל יום היה צד בו דגים גדולים וקטנים. יצא הביכר צוח 'וי' – כך בעוד שהיה יוסף עמו מה כתוב בו: ⁷² 'וַיְהִי בְרִפְתָּהּ ה' כָּכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ'. יצא ממנו צוח 'וי', אמר: עתה תפסוק הברכה. ומאותה שעה ירד מגדולתו, והלך ונעשה כומר לעבודה זרה.⁷³

⁶⁹ ראה זוהר חדש - תיקונים קלו, א:

"ובאבוד רשעים רנ"ה [משלי י"א] איהו הנ"ר איהו נהר יוצא מעדן, ומאי ניהו מ"ע ומצות ל"ת כחושבן נה"ר, ואיהו הנ"ר המאיר לכל אדם וע"ד 'ובאבוד רשעים רנה'. ובההוא זמנא דהטחול אינו שוחק, 'אז ימלא שחוק פינו ולשונו רנ"ה' ודאי, ואז 'לא יכבה בלילה נר"ה'. בגין ד'טעמה כי טוב סחרה'. ובההוא זמנא מתקנא ירושלים דאיהי לבא, היא הל"ב לה"ב המזבח יכבה כחושבן לה"ב הל"ב. 'לא יכבה בלילה נרה' דאיהי גלותא, ודא ירושלים דאיהי לבא, ואתבניאת ע"י קב"ה הה"ד (תהלים קמז) 'בונה ירושלים ה"'. וחשבון נה"ר עם אותיות המילוי יוצא תרי"ב ועם הכולל תרי"ג.

⁷⁰ משלי יא, יב.

⁷¹ ואלו הם עשרים הפסוקים שאינם מתחילים באות ו':

פרעה קצף, שבע פרת, הוא הדבר, הנה שבע, יעשה פרעה, אתה תהיה, כלנו בני איש אחד, בזאת תבחנו, שלחו מכס, אם כנים, דבר האיש, שנים עשר, אם ישך, אנכי אערבנו, כי לולא, הבקר אור, הם יצאו, הלא זה, הן כסף, אשר ימצא.

⁷² בראשית לט, ה.

⁷³ מספר 'אבותינו' משם 'תוספות השלם' מא, א, ח, ועל פי הרמב"ן מא, מה. ואגב המילה 'כומר' באה מלשון שחור, כמו (איכה ה, י): 'עוֹרְנוּ כְּתַנּוֹר נִכְמְרוּ מִפְּנֵי זִלְעָפוֹת רָעִב'. ותרגם יונתן אתקדרו. ורד"ק (השרשים, כמר, ומלכים ב כג, ה) כתב שנקראו כך בגלל שהם לבושים שחורים. והמלבי"ם (הושע י, ה) כתב שמדובר ב"כהני עבודה זרה העומדים נגד השמש ופניהם שחורות מהשמש". אמנם יש מפרשים שבכל המקומות אין הכוונה לשחורות אלא לחימום. ובערוך השלם כתב שבמקור זה היה הכינוי לכהני האש או השמש. ובדומה לערבית, אכמר, הוא אדום. יש מבטאים פְּמַר על פי הארמית ובהטעמה מלרעית.

למה קביעות ימי חנוכה תמיד בסדר מקץ?

כתב ה'בני יששכר':⁷⁴ "אמר כבוד מחותני הרב הקדוש המקובל, מורנו הרב רבי צבי הירש מזידטשוב זצוק"ל, המסורה מנאה בכל סדר מפרשיות התורה כמה פסוקים יש בה, ובסדר מקץ נמנו גם התיבות (יש עוד כמה סדרים שנמנו גם כן התיבות, ואנחנו בעניינו יגענו להמציא טעמים כי באמת טעם צריך מה נשתנו), והם אלפיים כ"ה.

והוא להיות קביעות חנוכה בפרשה זו, ומתחילין מיום כ"ה לחדש, ומדליקין שמונה ימים, והנה ב' אלפים, הוא ח' פעמים נ"ר, לזה רמזה המסורה למנות גם התיבות, אשר מנין מספרן רומזין לחנוכה, עד כאן דבריו ושפתותיו דובבות. 'ויהי מקץ' - בגימטריא ב"א ח' נ"ר, על כן קראו לימים האלה חנוכה ראשי תיבות ח' נרות ו'בחדש כ'סלו ה'תחלתן".

ורצונו לומר, שבסוף הפרשיות מופיע בדרך כלל בחומשים מספר הפסוקים שיש בכל פרשה. ואמנם בפרשת מקץ ישנו דבר מענין שמופיע גם מספר התיבות שיש בפרשה - אלפיים כ"ה.

ואמר שיש כאן רמז נחמד לחנוכה שהמילה 'נ"ר' בגימטריה 250, וכשמכפילים במספר ימי החנוכה מתקבל המספר אלפיים (רמז לח' הנרות שצריך להדליק מעיקר הדין בחנוכה), ו-כ"ה מרמז לתאריך בו מתחיל חנוכה.⁷⁵

אור תורה דוחה חשכת יון

הפרשה שלנו כולה קשורה לחג החנוכה, באשר היא עוסקת בפעלו של יוסף היחיד העומד כנגד רבים, כנגד כל האומה המצרית בחירוף נפש כמתואר במדרשים, ודורש מהם דברים שהיו בעיניהם מוזרים וקוממו אותם נגדו וחירפוהו לפני פרעה. הוא דרש מהם הסתפקות ובנה תכנית כלכלית לטובת הכלל ללא משוא פנים ואפילו דרישה הנראית כמופרזת שימולו את עצמם.

המשך מלחמתו של יוסף ועמידתו האיתנה כנגד טומאת מצרים השטופה בזימה, היא מלחמת החשמונאים. ידוע שהיונים לא רצו לפגוע בגוף אלא בנפש, לא להחריב את בית המקדש, אלא לטמאו חס ושלום. זו מלחמת הרוח בגשם, הטוהר הזך הרוחני לעומת תרבות הגוף והטומאה הגשמית. וזאת בהכרזה קבל עם ועדה שיש מנהיג לבירה, ה' אחד ושמו אחד.

וכמו שכתוב בנבואת זכריה:⁷⁶ 'ועוררתי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל בְּנֵי יוֹן'. ציון אותיות צ' - יו"ן, רומז שהאות צ' של הצדיק, תגבור על קליפת יו"ן. יו"ן בגימטריה ששים ושש, והאות צ' במספר תשעים, ועם הכולל תשעים ואחת, שהוא שילוב שם הוי"ה ואדנ"י יחד, גובר על המספר ששים ושש, המסמל את שלימות החומר הגשמי, ללא האור האלוהי שבו. וכן ציון בגימטריא יוס"ף, וכך קדושתו גובר על מל"ך יו"ן, וכן אנטיוכ"ס.

⁷⁴ מאמרי חדשי כסלו טבת - מאמר יג.

⁷⁵ אולם ישנה בעיה, כיצד לתאם מספר זה עם המקובל כיום, שיש בפרשה רק אלפיים עשרים ושתיים תיבות. ויש שרצו מכאן להוכיח ש'פוטי פרע' הם ב' מילים, ולא מילה אחת.⁷⁵ ואולי הפתרון לכך, משום ששלוש פעמים מופיעה תיבת 'פוטיפרע' כשתי מילים, אלא שרק שתיים יש בפרשת מקץ, והשלישית בפרשת ויגש, וממילא לא תפתר הבעיה. וגם שלפי הבדיקה שבידינו, גם אם נחשיב כב' מילים, נמצא אלפיים וכ"ג תיבות, וצריך עיון. ואולי יתכן שהחשיבו את תיבת אברך כשתי מילים, וכפירושו של רבי יהודה במדרש,⁷⁵ מלשון אב בחכמה ורך בשנים. אמנם כבר הקשה עליו רבי יוסי בן הדורמסקית באמרו, למה אתה מעוות עלינו את הכתובים, שזו מילה אחת ולא שתיים, ופירש מלשון שהכל כרעו לפניו ברך.

⁷⁶ ט, יג.

ההצלחה במלחמתם היתה בזכות מסירות נפשם בדרך שלמעלה מגדר הטבע. וזאת על ידי 'שמע ישראל' ויחוד השם.

ונביא כאן קטע ממה שכתב הגאון העצום ממגורשי ספרד, רבי אברהם סבע, בספרו 'צרור המור',⁷⁷ על טעם ומהות חנוכה בסוד היחוד, וזה תורף דבריו:

"ואני הצעיר אברהם סבע רוצה לגלות לך בכאן מה שנתגלה לי בלי ספר ובלי מלמד. ומעולם לא ראיתי ולא שמעתי פירוש תבניתו, למה נקרא מועד החשמונים חנוכה.

עד שנראה לי, כי היונים עמדו על ישראל להעבירם על דת, כאומרם ב'על הנסים' לשכחם מתורתך וכו', עד שבעונות ישראל כמעט כלים בארץ. עד שהשם העיר רוח החשמונים, הם הכהנים המשוחרים בשמן המשחה. העוסקים בתורת ה' הנקראת 'שמן זית זך'.

ואמר 'לריח שמניך טובים'. וזהו 'טוב שם' כשבא 'משמן טוב' - שהיא התורה. עד שבסבת התורה והמצוה נמסרו היונים בידם. כאומרם 'וודים ביד עוסקי תורתך'. וכאן נתקיים בהם 'ברך ה' חילו'. לפי שהם עוסקים בתורה שמתשת כחו של אדם. וזהו 'מסרת גבורים ביד חלשים'. וכל זה בסבת התורה שהכהנים עוסקים בה, שנקראת 'שמן זית זך'. שזה רמז על התורה שיש בה כ"ז אותיות של אלפא ביתא, עם הכפולות שהם מנצפ"ך.

וזהו 'שמן זית זך כתית למאור'. שפירושו, אף על פי שכל בני תורה מדוכאים וכתותים. הוא 'למאור'. להאיר נפשם באור התורה. כאומרו:⁷⁸ 'נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי'. ואמר:⁷⁹ 'נר אלהים נשמת אדם'. ולכן נעשה נס בשמן זה, הוא פך של שמן שהיה חתום בחותמו של כהן גדול. וחותמו של כהן גדול היא התורה, כאומרו:⁸⁰ 'תורת אמת היתה בפיהו'. ובשביל זה החותם נעשה נס בשמן התורה יותר מבשאר דברים. לפי שהיו הכהנים עוסקים בשמן התורה.

וכמו שפירשתי בפרשת נח 'והנה עלה זית טרף בפיה'. שכתבו בזוהר, לולי שהעיר השם רוח הכהנים המשוחרים בשמן זית, כמעט אבדה שארית ישראל. וזהו 'והנה עלה זית טרף בפיה' כמו שפירשתי שם. ושם פירשתי מזמור שיר חנוכת הבית, שיר נאה מיוסד על זאת החנוכה. כמו שאמרו במדרש על פסוק 'בהעלותך את הנרות', שבישר לאהרן בזאת החנוכה כמו שפירש הרמב"ן ז"ל. ולכן נעשה זה הנס בשמן לפי שנעשה בשביל התורה שנקראת שמן זית זך.

והוא מהנסים הגדולים שבתורה, לפי שהשמן בא מכח החכמה, ככתוב:⁸¹ 'כשמן הטוב על הראש'. שהיא החכמה, 'שירוד על הזקן זקן אהרן' - שהיא גדולה. ששם מיכאל השר הגדול עומד. 'חרמון שירוד על פי מדותיו' - מספירה לספירה. וזהו 'כטל שירוד על הררי ציון'. הם נצח והוד. 'כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם'. שהם יסוד ומלכות.

ולפי שזה הנס הוא גדול, תמצא באליהו שכתוב:⁸² 'כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא תחסר'. ב'כד הקמח' שמקומו הוא לחם הארץ - היא שכינה, אמר בו 'לא כלתה' - אבל חסר. אבל ב'צפחת השמן' - שהיא למעלה בחכמה, אמר לא חסר כלל. כי החסידים והנביאים שהיו נעשים אלו

⁷⁷ פרשת ואתחנן.

⁷⁸ תהלים קיט, קה.

⁷⁹ משלי כ, כז.

⁸⁰ מלאכי ב, ו.

⁸¹ תהלים קלג.

⁸² מלכים א יז, יד.

הנסים על ידם, היו עולים במחשבתם עד אותו מקום שהיו רוצים לעשות הנס. וכפי מעלת המקום וכפי מעלת אליהו מעלת הנס. ולכן אמר בו 'לא תחסר' כפי מעלת המקום וכפי מעלת אליהו.

אבל החשמונים מכח תורתם נעשה הנס. שבפך השמן שמצאו לא היה בו אלא כדי להדליק יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמנה ימים, ואז חסר השמן. ואף על פי שלפי מעלת המקום שממנו יצא נס השמן, היה ראוי שידליקו ממנו מאה שנים, ולא יחסר כל בה, כמו שנעשה באליהו.

אבל לפי שהחשמונים לא ידעו לדבק מחשבתם למעלה כמו אליהו לעשות נס שלם, אבל נעשה להם הנס כפי השגתם וכפי התדבקותם למעלה. כמו עין המים שמביאים אותם ממקום רחוק, שיכולים לעלות אותה כפי מעלת המקום שהביאו משם.

ואחר שזה הנס נעשה בשמן זית, בכח התורה שנקראת שמן זית ז"ך, בכח כ"ז אותיות של תורה והתעסקם בהן, אחר שמכח התורה שיש לה כ"ז אותיות נעשה זה הנס, לכן הוסיפו בכאן האות ב', ואמרו חנו בכ"ה. שעולה כ"ז, כנגד אותיות התורה, לרמוז לנו שראוי בגלויות הבאות שאנו בהם בצרה וצוקה ואפלה, מוכרח שנעסוק בתורה ונאיר אורה ומיד נהיה נצלים מכל הצרות, כאמרו בחותם הנבואה⁸³ 'זכרו תורת משה עבדי'.

זהו הטעם הראשון שנראה לי בטעם שם חנוכ"ה, שאמרו חנו בכ"ה, שהוסיפו בכאן אות ב"ת. להשלים המנין והבנין של אותיות התורה שהם כ"ז כמנין בכ"ה. וזהו שמן זית ז"ך כתיב למאור. ואחר שמכח אותיות התורה נעשה זה הנס. ראוי לקרוא זה המועד חנוכה לרמוז חנו בכ"ה.

והטעם השני שנראה שנקרא חנוכה בלי תוספת ב"ת. הוא מיוסד על פרשתינו על פסוק 'שמע ישראל' שבו סוד הייחוד. לפי שכבר כתבתי שיש בזה הפסוק כ"ה אותיות, כנגד כ"ה יהיה זרעך. וכנגד:⁸⁴ 'ויפן כ"ה וכ"ה'. שהוא סוד שני הייחודים בבקר ובערב.⁸⁵

וידוע, כי זאת הפרשה של 'שמע ישראל' כוללת כל התורה כולה, בסוד עשרת הדברים. בסוד: 'והיו הדברים האלה' שהם עשר אמרין. כמו שמנאום בזוהר. 'ושננתם לבניך ודברתם בס' וכו' כמו שמנאום שם.⁸⁶

ולפי שכללות התורה כולה יש בה סוד הייחוד וסודות גדולים, ולפי שראה השם אורך הגלות וגודל הצרות עד שכמעט נשתכחה תורה מישראל, רצה לתת להם פרשה קטנה שרוב גופי התורה תלויין בה, באופן שאם חס ושלום תשתכח התורה מרוב הצרות, תשאר להם פרשה קטנה של פרשת הייחוד שיהיו עוסקים בה, ויהיה חשוב להם כאלו עוסקים בכל התורה כולה, שהוא סוד הייחוד, ויש בו כ"ה אותיות, כמנין 'כ"ה יהיה זרעך'. שהוא סוד הייחוד שנמסר ליעקב שהוא זרע אברהם, והשיגו משה באמרו 'ויפן כ"ה וכ"ה'.

ולכך החשמונים לפי שמרוב הצרות והגזרות לא היו יכולים לעסוק בתורה, היו מייחדים את השם בפסוק 'שמע ישראל' שיש בו כ"ה אותיות, ובכח זה הייחוד נצחו אויביהם, עד שלזה קראו שם המועד הזה 'חנוכה', כי זה שמו האמיתי בלי תוספת ב"ת, לרמוז הייחוד של פסוק 'שמע ישראל', שיש בו כ"ה אותיות.

⁸³ ספר מלאכי בסוף תרי עשר, החותם את הנביאים.

⁸⁴ שמות ב, יב.

⁸⁵ ראה זוהר שמות יב, ב.

⁸⁶ ראה זוהר פנחס רסח, א שכאשר בא רבי שמעון אמר, שבקריאת שמע רמוזים עשרת הדברות. 'והיו הדברים האלה' - כללות עשרת הדברות הן, ולכן עשר מצוות יש כאן כנגד עשרת הדברות, ושננתם לבניך, ודברתם בס, בשבתך בביתך, ובלכתך בדרך, ובשכבך, ובקומך, וקשרתם לאות על ירך, והיו לטוטפות בין עיניך, וכתבתם על מזוזות ביתך, ובשעריך. וראה עוד ירושלמי ברכות ט, א.

וזוהו 'חנוכה', חנו לדגליכם של שם ה' שבו סוד הייחוד, כאומרו: 'ובשם אלהינו נדגול', שהוא שם ה' שעולה כ"ו, כ"ה אותיות של 'שמע ישראל', ועם השם שבו מייחדים הוא כ"ו, וזוהו חנוכה לרמוז שבכח שם ה' וייחודו נצחו המלחמה, לא בחיל ולא בכח ולא בחנית, אלא בשם ה' של הייחוד, שהוא כלול בשם המפורש של ע"ב.

וזוהו 'מי כמוך באלים י', בראשי תיבות מכב"י, שעולה ע"ב. ולפי שהוא דבר סתר עונים בו 'ברוך כבוד י' ממקומו' בראשי תיבות בכי"מ. ולכן לפי טעם זה היו קורין לחשמונים מכביאו"ש, על שם זה הסוד שהיו נוצחים בכח שם השם, ובכח שם המפורש של ע"ב, שהוא מכב"י, ובכח הייחוד כ"ה אותיות של שמע ישראל.

וזוהו חנוכה לרמוז שהחשמונים חנו בסוד הייחוד של כ"ה אותיות. וכן ראוי לנו לעשות בצרת הגלות ליחד שם המיוחד בענין שנצא מהצרות. ולכן נקרא שם המועד חנוכה להורות שבכח אלו כ"ה אותיות של הייחוד חנו לדגליהם, וכן נצחו המלחמות. וכל זה לפי שמסרו עצמם על קידוש ה' ושמו נפשם בכפם לקנא על כבוד השם ועל כבוד מקדשו.

ולכן כמו שהחשמונים נתנו כבוד לשם ומנוחה בסוד הייחוד, ומסרו עצמם למות על קדושת ה', כי זאת היא המנוחה האמיתית, כן ראוי לכל העומדים בצרות וגלות, לתת כבוד ומנוחה לשם, בסוד הייחוד של כ"ה אותיות וזוהו חנוכה. וכן למסור נפשם על קידוש ה' בשעת קריאת שמע כשאומר 'ובכל נפשך' ואפילו נוטל את נפשך. באופן שכשיזדמן אליו שיאמרו לו שיעבור על התורה או שיהרג, שיהרג ואל יעבור, אחר שבכל יום היה מוסר עצמו למיתה בשעת קריאת שמע.

המזמור של חנוכה

המזמור שאומרים בחנוכה הוא 'מזמור שיר חנוכה הבית לדוד', וראשי התיבות של 'מזמור שיר חנוכה' רומזים לשלשת הדברים שגזרו היונים מילה שבת חודש. בפרק הזה מובע גם כן עניין המסירות נפש של דוד, ולכן חנוכה הבית נקראת על שמו ולא על שם שלמה. וכפי שמוכר ברבינו בחיי:⁸⁷

'ויהי ביום כלות משה', זהו שאמר הכתוב:⁸⁸ 'נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדונו יכובד', אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, אלא בכל מה שהאדם יגע ונותן נפשו על הדבר, אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכרו, לכך נאמר, 'נוצר תאנה...'

תדע לך ששלמה בנה בית המקדש, ובשביל שנתן דוד נפשו עליו נקרא על שמו, שנאמר:⁸⁹ 'מזמור שיר חנוכה הבית לדוד', לשלמה - אין כתוב כאן, אלא לדוד. וכן אתה מוצא במשכן, שבשביל שנתן משה נפשו על המשכן אמר הקדוש ברוך הוא, איני כותבו אלא על שמו, שנאמר:⁹⁰ 'ויהי ביום כלות משה', הוי אומר, 'נוצר תאנה יאכל פריה'.

יש בפרק י"ג פסוקים - מספר המסמל את הקדושה. ונושא הפרק הוא בקשת רפואה, הקשורה למספר שמונה, שהיא הברכה השמינית בתפילת שמונה עשרה.

בפרק יש רמז גם לחנוכה, 'חנוכה הבית', וגם לפורים.

⁸⁷ במדבר ז, א בשם התנחומא נשא יג-טו.

⁸⁸ משלי כז, יח.

⁸⁹ תהלים ל, א.

⁹⁰ במדבר ז, א.

חז"ל⁹¹ מבארים שיש בו גם 'מזמור' וגם 'שיר' כנגד בית ראשון ובית שני. ודרשוהו בפסיקתא זוטא על מרדכי ואסתר והמן, 'ואני אמרתי בשלוי' – אמר המן, 'אליך ה' אקרא' – אמרה אסתר, הפכת מספדי למחול לי' – אמר מרדכי וכל ישראל.

בקשת הרפואה כאן, היא בעצם בקשת סליחת העוון. הכל היו בטוחים שלאחר המעשה עם בת שבע אין תקומה לדוד חס ושלום, אין לו חלק לעולם הבא, ולא תתקיים המלוכה לו ולזרעו אחריו.

הם לא האמינו שהבן שנולד מבת שבע יהיה מלך ויבנה את בית המקדש – מקום הכפרה של עם ישראל.

כשראו שהצליח להמליך את שלמה ובנה את בית המקדש, ובאו שעריו בתודה ונפתחו דלתות הארון, ידעו שנמחל לו אותו עון לגמרי, ושב ורפא לו.

גם בחנוכה נדמה היה שקמה על עמנו שואה רוחנית ואפסה תקותנו חלילה, ואולם שוענו אליו – ונושענו. ואם כי דלוננו כמעשים, ונמשכנו אחר חיצוניות היונים, בכל זאת גם דלה דלה לנו, שלא נשקע ב'טיט היון' ולא שמח אויבינו עלינו.

דוד מדבר על העלאה מהשואל, מהגיהנם, שלא להיות מאותם 'יורדי בור' שראינו שנזכרו ביחזקאל. והוא ניצל בכח התשובה השייך לעולם השמונה, ויצא לחירות זכאי בדינו.

כך גם אנו מודים ומהללים בימי החנוכה, שה' חנן אותנו מאוצר מתנת חנינם, ועזרנו, ולא נתן למוט רגלנו, ולא נטמענו בין האומות, כי אחרת, אזי כמו שיהודה אמר, 'מה בצע?' כך אנו אומרים הרי השם שלנו ישראל שמשמעו לשיר לאל, ואם ה' יסתיר פניו מעם סגולתו, מי יודה לו? מי יגיד אמתו? ואיה ישכון כבודו?

ועל כך מזמרים כל החסידים וכל הצדיקים ומודים לאל הסולח לשבים, כי אם היה כרגע באפו מסתיר פניו מהם, היו נבהלים ומה היתה אחריתם, ועל כן לא נדום, ונהללו תמיד ונודה לעולם לזכר קדשו.

ומכאן למדו שחייב אדם לקרות את המגילה בליל פורים ולחזור ולשנותה ביום, שנאמר: 'למען יזמרך כבוד, ולא ידום'.

הפרק הזה הוא בתהילים פרק ל. המלכות קשורה למספר שלושים כי נקנית בל' מעלות, ובדיוק כאן דוד מוצא לנכון להודות על קיום המלכות ביד שלמה בנו שהאות ל' מופיעה בשמו, והוא בונה המקדש ומשלים את שדוד החל. והוא נקרא 'השירה השמינית'⁹².

⁹¹ שוחר טוב.

⁹² מכילתא פרשת השירה פרשה א: אמרו לפניו עשר שירות: הראשונה במצרים; והשניה על היס, שנאמר: 'אז ישיר משה' וגו' (שמות טו, א); והשלישית על הבאר, שנאמר: 'אז ישיר ישראל' וגו' (במדבר כא, יז); והרביעית אמר משה, שנאמר: האזינו השמים ואדברה' (דברים לב, א); החמישית 'אז ידבר יהושע' (יהושע י, יב); הששית 'ותשר דבורה' (שופטים ה, א); השביעית 'וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת' (שמואל ב כב, א); השמינית 'מזמור שיר חנכת הבית לדוד' (תהלים ל, א), וכי דוד חנכו והלא שלמה חנכו? אלא מתוך שנתן נפשו עליו נקרא על שמו; שירה התשיעית 'שיר השירים אשר לשלמה' (שיר השירים א, א); והעשירית, לעתיד לבוא 'מזמור שירו לה' [שיר חדש] כי נפלאות עשה' (תהלים צח, א), לה' אמרוהו ולא אמרוהו לבשר ודם, אימתי הושיעה לו ימינו? אותו ימין הגדול, שכתוב בו: 'השיב אחור ימנו מפני אויב' (איכה ב, ג).

וכתוב בספר ליקוטי הלכות - הלכות כלאי הכרם ואילן הלכה א:

'למען יזמרך כבוד' זהו בחינת הלל ש'מזמרי'ן ומהללי'ן ומגדלי'ן כבוד שמו ותבדדו. ועל - כן זה הפסוק למען יזמרך כבוד הוא הסיים של מזמור שיר חנכת הבית שהוא בחינת חנכה, שהוא חנכת הבית כמו בא. שאז גומרי'ן את ההלל בחינת למען יזמרך כבוד ולא ידום, שזהו בחינת כבוד בשלמות. שעל - ידי זה מאיר הדבור בתורה, שזהו בחינת גר חנכה כנ"ל. וכבוד בשלמות זוכין על - ידי שמירת הבית בשתי בחינות כנ"ל. שהם בחינת יחודא עלאה ויחודא

במזמור זה יש ט' הוי"ת בשמונה פסוקים הרומז על ח' ימי החנוכה. ונזכרו עוד ב' שמות 'אלהי' ושם 'אדני',

שירת הניצוצות העולים

במסכת שבועות,⁹³ אומרת הגמרא שכאשר היו מקדשים את העזרות היו אומרים 'ארוממך ה' כי דליתני'. והקשה ה'בן יהודע', מדוע לא מתחילים בפסוק הראשון, וכן כשאנו אומרים כל יום מזמור זה בסוף 'הודו' בשחרית, קודם 'ה' מלך', ותירץ, שמובא בספר חסידים,⁹⁴ כי המזמור הזה הוא דברי הניצוצות העולים כל יום מן העשיה והם אומרים כך, ולכן גם אנחנו אומרים אותו כמוהם, ולכן צריך לכוין בעשר הוי"ת שבו עשר נקודות המיוחסים לעשר ספירות.

וכתב הרב המקובל מהר"י קאפיל ז"ל בסידור שלו, שיש בזה המזמור מן 'ארוממך' עד הסוף צ"ב תיבות, כמנין הוי"ה אדנ"י עם הכולל, לרמוז לחיבור הוי"ה אדנ"י, ויש במזמור הזה עשרה הוי"ת⁹⁵ כנגד י' ספירות ונקודותיהם, כל הוי"ה כפי ניקוד המיוחס לספירה שלה, ושם ההוי"ה העשירית היא כנגד מלכות, לכן היא בלי נקוד, וכל המזמור הזה רומז על דברי הניצוצות שנבלעו בקליפות, וכשיוצאים בכל יום אומרים שירה. עד כאן לשונו.

ועוד כתוב בסידור הנזכר, מטעם זה יש במזמור הזה י"א פסוקים,⁹⁶ מן פסוק 'ארוממך' עד הסוף כמנין ו"ה.

ולפי זה מובן הטעם מה שאין אומרים בכל יום פסוק ראשון, כי אלו הפסוקים הם באים בחשבון התיבות ובחשבון הפסוקים בכיוון, ואם יאמרו פסוק ראשון אבד חשבון מצד הפסוקים ומצד התיבות, ולכן מזה הטעם גם אין אומרים פסוק ראשון כשמוסיפין על העיר ועל העזרות, יען כי בתוספת זו יהיה עליית ניצוצות מאותה הקרקע שמוסיפין על העיר ועל העזרות שהקרקע מתעלית בזה התוספת, וכיון שמתעלית יהיה ממנה עליית ניצוצות, ואז אותם הניצוצות שעולים אומרים שירה זו ומתחילים מן ארוממך, כי זה המזמור מן ארוממך הוא שירה של הניצוצות, כאמור למעלה, ולכן גם התחוננים אומרים אותה השירה של ניצוצות כאשר הם אומרים ומתחילים מן ארוממך.

וכמו שיש כח לניצוצות לעלות, כך גם אדם שנמצא במדור הקליפות, אם יקיים את המצוות בשמחה, יש כח במצוה להעלותו מעולם העשיה הגשמי והחמרי אל עולם היצירה, ומעולם היצירה לעולם הבריאה, ומעולם הבריאה עד עולם האצילות, ששם מתגלה האור אין סוף ברוך הוא בגלוי רב מאד, ויכול לדבק עצמו בו יתברך.⁹⁷

תתא, שזהו בחינת שמע ישראל וברוך שם וכו' שהם יחודא עלאה ויחודא תתאה. וזהו בחינת חנכה חנ"ו כה, דהינו כה בכסלו ואיתא בתקונים שכה בכסלו אנון עשרים וחמש אתון דייחודא שמיחדין ישראל בכל יומא בשמע ישראל. ועל - כן אז מליקין גר חנכה שהוא דבור המאיר שזוכין לזה על - ידי כה אתון שמע ישראל בחינת יחודא עלאה גם שם חנכה הוא לשון חנוך מט"ט...". ע"ש המשך דבריו, וכן מ"ש בה' שלוח הקן ה, יג בהרחבה על המזמור.

⁹³ טו, ב.

⁹⁴ עז, ב.

⁹⁵ צ"ע לפנינו יש ט' הוי"ת, ואולי צירף עמם את השם אדנ"י שהוא בחינת מלכות בכל מקום, והיא העשירית המשלימה ט' הוי"ת. אולם מהמשך דבריו שכתב שהעשירי הוי"ה ללא ניקוד לא משמע שכן כוונתו, וצ"ע.

⁹⁶ קשה שלפנינו אנו רואים שיש י"ב פסוקים במזמור בלי הפסוק הראשון. ואולי אפשר לומר כמו שאמר לגבי הצ"א תיבות שיש בעצם צ"ב אך הוא עם הכולל, וגם כאן יתכן שהוא ו"ה עם הכולל.

⁹⁷ לקוטי מוהר"ן א, כד.

אתודה נא

א. מה הקשר בין חשם מארץ התימני לחנוכה?
חש"ם – חודש, שבת מילה.

ב. היכן יש בתורה שש מילים ברצף הפותחות באות א'?
ראה במאמר.

רמזים לחנוכה מהפרשה

'קץ שם לחושך' - חושך זו יון.

"וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיו שְׁלַח הַנֶּזֶר אֶתִּי וְנִקְוְמָה וְנִלְכָּה וְנִחְיָה וְלֹא נָמוּת גַּם אֲנַחְנוּ גַם אַתָּה גַם טַפְנוּ".

וטבוח טבח והכן.

הקנים.

מנין המילים.

חמש ידות – ב'על הנסים' חמש פעמים מזכירים 'בידי'.

שמות ספרים מהפרשה

צפנת פענח – דרשות על התורה לרבי יוסף מטראני, וכן שו"ת וחיידושים על התורה לרבי יוסף רוזין, הגאון הרוגצ'ובי, ויש עוד מחברים רבים.

יד יוסף ורביד הזהב – רבי יוסף יוזפא רוזנבורג.

רביד הזהב – שו"ת ללבעל השתילי זיתים, רבי דוד משרקי רבו של מהרי"ץ.

בגדי שש – לרבי שלמה שמאמא, וכן לרבי יוסף גבאי, וכן לרבי רפאל מונק, ולרבי רחמים בוכריץ.

מרכבת המשנה - לרבי שלמה חעלמא, וכן לרבי אהרן אלפנדארי על הרמב"ם.

כסף משנה – לרבי יוסף קארו על הרמב"ם.

ויצבור יוסף – רבי יוסף צובירי. שו"ת לרבי יוסף בר שלום, רבה של בת ים.

צדה לדרך – רבי מנחם בן זרח מהראשונים. וכן פירוש על רש"י על התורה, לרבי יששכר בער איילנבורג בעל שו"ת 'באר שבע'.

מעט צרי – פירוש על תרגום אונקלוס, וכן פירוש על ספר הכריתות לרבי שמשון מקינון.

אמתחת בנימין – רבי בנימין חשין ועוד.

מקאם השבת

מנגנים במקאם שיגא לכבוד חנוכה. וכשחל בו ראש חודש יש המנגנים במקאם ביאת.⁹⁸

שירי השבת - לגאון חכם רבינו יוסף חיים זיע"א, היה ניצוץ יוסף הצדיק. והוא חיבר שני שירים לכבוד יוסף הצדיק. האחד 'אל חי נוהג כצאן יוסף', והשני 'יתברך שם האל'.⁹⁹

וכיון שימים אלו הם ימי הודאה ושבח לבורא עולם נביא כאן רשימה של כמה שירים מתוך הספר 'שיר ושבחה השלם', בהוצאת 'מכון הכתב', הקשורים לשבת זו חנוכה וראש חודש.

לחנוכה: מעוז צור ישועתי, יה הצל יונה מחכה, היכלו היכלו, מעי ולבי ונפשי – לחן יצא למלוך מבית הסורים, יביעון שפתי שירה, מלכי אשאל ממך, לגרי ואורי, בזכרי ימים ימימה, אתה אל כביר, מלכי צורי אל כביר, יחיד רם חי לעולם, רעיוני יחיד כך שמתני.

מהשירים החסידיים: ברוך הגבר. יוסף ה' עליכם. יפרח בימיו צדיק. שקעה חמה.

לחנוכה: אבינו אב הרחמן... והאר עינינו, אוהבי ה'... אור זרוע, אור חדש, אודך ה', אודך כי עניתני, אלי אתה ואודך, אלה ברכב, אליך ה' אקרא, אשירה לה' בחיי, בלבבי משכן אבנה, גל עיני, ה' העלית מן שאול נפשי, הטוב כי לא כלו רחמיך, הכל יודוך, הללו את ה' כל גוים, המה כרעו ונפלו, והאר עינינו, והביאותים אל הר קדשי, והיה בעת ההיא, זכור דבר לעבדך, טוב להודות, יודו לה' חסדו, כי אמרתי, כי אתה הוא, כי הרבית, כי כל פה לך יודה, כי לא יטוש, כי לך טוב להודות, מה אשיב, מודה אני, מן המצר, נר לרגלי דבריך, עשינו לך מנורה, קול רנה וישועה.

לראש חודש: יהי החודש הזה.

⁹⁸ יש נוהגים קצת אחרת, ראה קונטרס 'מזמרת האר"ן'.
⁹⁹ מילות השירים ברפואת הנפש תקון השובבי"ם, ובלשון חכמים א י. מובאים באוצרות חיים סדרה שניה בסוף ערכו. וראה שם כמה האריך הרחיב בעניין יוסף הצדיק, וכן יחזקאל הנביא שגם הוא קשור אליו.